

22.89x25.32	1/5	עמוד 1	מקור ראשון - מוספים מיוחדים	12/2019	71237519-5
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

מחדשים את החוזה

שבעים שנה אחרי הפיכתו של הר הצל לאייקון לאומי, במרכז הרצל לא מפסיקים לעשות ציונות. גיליון מיוחד

ההסתדרות הציונית העולמית
World Zionist Organization

מרכז הרצל
HERZL CENTER

26.01x33.26	2/5	עמוד 5	מקור ראשון - מוספים מיוחדים	12/2019	71237517-3
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

05 כ"ב בכסלו תש"ף | 20.12.19

הר, הווה, עתיד

התפתחותו ההיסטורית של הר הרצל טומנת בחובה מאבקי כוח מרתקים, תכנון מדוקדק ואלתורים של רגע - ממש כמו מדינת ישראל. איתמר גור משרטט את ציר הזמן המרתק של אתר הזיכרון הלאומי

26.14x27.38	3/5	עמוד 6	מקור ראשון - מוספים מיוחדים	12/2019	71237520-7
בנימין זאב הרצל - בהקשר לצינון - 80790					

פעילות חינוכית בהר: בני נוער כותבים גרפיטי ציוני

צילום: מרכז הרצל

פרופ' דורון בר: "הר הרצל כמובן לא דומה לכותל המערבי או לקברי צדיקים כפי שאנחנו מכירים אותם היום, אבל לאנשים בתקופת קום המדינה ולאחריה הייתה ודאי תחושה של מקום חשוב שעולים אליו לרגל, סוג של קדושה אזרחית"

צילום: מיכאל פתאל

היוסדה של חלקת גדולי האומה בסמוך לחלקת הקבר של משפחת הרצל. "הראשון להיקבר בחלקה היה סגן ראש הממשלה ושר האוצר הראשון של ישראל, אליעזר קפלן", מספר פרופ' מעוז עזריהו, ראש מוסד הרצל לחקר הציונות באוניברסיטת חיפה, "זאת, למרות שלכאורה קפלן לא עומד בכללי הפרוטוקול שנקבע מאוחר יותר ולפיו רק נשיאים, ראשי ממשלות ויושבי ראש הכנסת רשאים להיקבר בחלקת גדולי האומה. מי שדחה לצעד היה שוב דוד בן גוריון, כשברקע מתחולל מאבק על סיפור תקומת מדינת ישראל. לבן גוריון הייתה טענה ולפיה ההסדרות הציוניות היא כפיגום לבית, וברגע שהבית, קרי מדינת ישראל, עומד – אפשר לפרק את הפיגום ולכן מקומם של מנהיגי הציונות וגדולי האומה הינו ליד הרצל. הוא רוצה לקבור שם את קפלן ולספר בכך את סיפור המדינה דרך הקברים של מנהיגי האומה על ההר, כלומר זהו המבוא למדינה שאחריו מתחיל הסיפור האמיתי. ההסדרות הציוניות, וליתר דיוק יוסף וייץ, איש קק"ל ומי שעמד בראש הועדה לאיתור מקום קבורת הרצל, התנגדו וטענו שעל ההר צריכים להיקבר בבדידות מזהרת רק הרצל ומנהיגי ההסתדרות הציונית. מנהיגי האומה לשיטתם יקברו במקום אחר. בן גוריון לכאורה מוותר על כוונתו ומורה לקבור את קפלן בחלקה צדדית בגבול שבין הר הרצל לבית הקברות הצבאי, ומקים בכך את חלקת גדולי האומה".

כאמור, בחלקת גדולי האומה זכאים להיקבר, לפי בקשתם, נשיאים, ראשי ממשלה, יו"ר הכנסת ונשותיהם.

"השביל המחבר" בין יד ושם להר הרצל

ואכן, לאחר מעשה אנשים היו מודעים לקשר שבין הכותל במזרח העיר להר הרצל שבשוליה המערביים, עד כדי כך שאחד המשתתפים בתחרות עיצוב המצבה של הרצל שאל אם הקבר צריך להיות בקו אחד עם הכותל.

"אם כן, מקום הקבר נקבע בפסגת הר מערבית לירושלים, ובעצם כאן התקדש מקום ההר בפעם הראשונה והפך לאתר בעל משמעות לאומית. באותה נקודת זמן פחות או יותר החלו להקים את בית הקברות הצבאי בשיפולי הגבעה, כשהביאו לקבורה שנייה את הנופלים במלחמת העצמאות שנקברו במקומות זמניים בסביבת ירושלים. חשוב לשים לב שכשאנחנו מדברים על הר הרצל ישנו ערבוב בין מרכיבי זיכרון שונים. כלומר, הר הרצל הוא רק ההר שבו קבורים הרצל ואנשים ספורים נוספים. זה לא בית הקברות הצבאי, לא חלקת גדולי האומה ובוודאי לא יד ושם. יש מרחב מאד מסוים שקרוי הר הרצל".

אתה בטוח שקדושה היא המילה הנכונה לתאר את המקום?

"זו שאלה שעולה תמיד, איך אפשר לדבר על המקום הזה כמקום קדוש. אבל לא אני אומר זאת, אלא הישראלים של אותה תקופה. אם קוראים את העיתונים בימים שאחרי קבורתו של הרצל, רואים שאנשים כותבים שהמקום קדוש, אדמת קודש, הז'רגון הוא ז'רגון תנכי. מאוד מזכיר את הסנה הבורע ואת משה. המקום התקדש. זה כמובן לא הכותל המערבי ולא קברי צדיקים כמו שאנחנו מכירים אותם היום, אבל לאנשים מאותה תקופה הייתה ודאי תחושה של מקום חשוב שעולים אליו לרגל, סוג של קדושה אזרחית. בשבועות לאחר קבורתו של הרצל אנשים היו מגיעים לשם בשבת עם מכוניות, נפתחו דוכני מיץ ודומיהם, וכבר אז היו גורמים בוועדה לשמירת השבת בירושלים שטענו שצריך לסגור את המקום בשבת בכדי להגן על קדושת המקום. אז התשובה לשאלה הראשונית היא כן".

"היום לא נשאר הרבה מאותה התרוממות רוח שחשו אזרחי ישראל של שנות ה-50, ועדיין בפתח הר הרצל יש שלט שמפרט מה אסור לעשות במקום הזה. אסור לשחק בכדור, אסור לרכב על אופניים או לעשות פיקניקים. יש רצון שאנשים יבינו שהם מגיעים למרחב אחר ושונה, שבו לא מתנהגים כרגיל".

מתי הופך ההר לאתר זיכרון לאומי?
 "לדעתי, מיד לאחר הקבורה ב-49' הוא מקבל מעמד וחשיבות לאומית. טקס יום העצמאות השני ב-1950 כבר נערך בהר הרצל ליד קברו. יו"ר הכנסת דאז שפרינצק מדליק משואה אחת, ומהשלב הזה מתחילה להתהוות הטקסיות במקום. לא רק מקום קדוש, אלא גם מנהגים וזמן קדוש".

<< 1952 חלקת גדולי האומה

בקיץ 1952 נוספת חוליה חדשה בשרשרת הזיכרון, עם

הר הרצל הוא אתר הזיכרון הלאומי שלנו. בית הקברות הצבאי, חלקת גדולי האומה וקבר הרצל, כמו גם יד ושם יחד עם האנדרטאות הרבות הפזורות בהר והטקסים הממלכתיים השונים ובייחוד טקס הדלקת המשואות בערב יום העצמאות – כל אלו נתפסים בציבור כמכלול הנצחה אחד גדול שמספר את סיפור תקומת עם ישראל בארצו. עם המציאות הזו אין מה להתווכח, היא נוכחת ומשמעותית לכל ישראלי מרגע שעמד על דעתו. הפוסעים בשבילי ההר מתרשמים מהקשר ההגייוני שבין זיכרון השואה, חוזה המדינה, מנהיגיה, וכל אותם חללים שהבטיחו במחיר חייהם את הגשמת החזון הציוני. אבל הקשר הטבעי והזורם הזה לא תמיד היה, ובוודאי שלא תוכנן כך מלכתחילה.

לפני שניגש לציר הזמן של ההר מקום המדינה ועד ימינו, יש להבין שאת הר הרצל מרכיבים מספר חלקים. הראשון הוא הר הרצל עצמו, שבו נמצאת חלקת קברו של בנימין זאב הרצל ובני משפחתו. באותה חלקה קבורים גם מנהיגי ההסתדרות הציונית העולמית ונשותיהם, ובני משפחת ז'בוטינסקי. החלק השני הוא חלקת גדולי האומה שבה קבורים נשיאי ישראל, ראשי ממשלה ויושבי ראש הכנסת, ונשותיהם. החלק השלישי, בשיפוליו הצפוניים של ההר, הוא בית העלמין הצבאי. החלק הרביעי הוא יד ושם.

<< 1949 קבורת הרצל והקמת בית העלמין הצבאי

הכל התחיל באוגוסט 1949, כאשר מדינת ישראל מקיימת את צוואתו של הרצל ומעלה את עצמותיו מווינה. בן גוריון מכנס ועדה שתחליט היכן לקבור את החווה. החיפאים אמרו – "אצלנו יקבר היכן שחי ומת הנשיא בספר 'אלטנוילנד'". תושבי הרצליה אמרו – "אצלנו יקבר, שהרי העיר רחובתיה קרויים על שמו ולזכרו. והתל אביבים אמרו – "אצלנו יקבר, כי אלטנוילנד בתרגומו של סוקולוב הלא היא תל-אביב, מה גם שהכנסת של אותם ימים ישבה בעיר. רווקא ירושלים הייתה האופציה הכי פחות אטרקטיבית.

"צריך לזכור", מתאר פרופ' דורון בר, נשיא מכון שכטר למרעי היהדות וגיאוגרף היסטורי תרבותי שחוקר מקומות קדושים אזרחיים, "שירושלים של שלהי מלחמת העצמאות היא עיר מוכה, במצב כלכלי נורא ובעיקר עיר מחולקת שכל המקומות הקדושים בה ליהודים אינם נגישים. היה פה רצון, בעיקר של בן גוריון שבסופו של דבר קיבל את ההחלטה, ליצור חיבור סמלי בין העם והמדינה הצעירה לבירתה ההיסטורית.

24.63x27.88	4/5	עמוד 7	מקור ראשון - מוספים מיוחדים	12/2019	71237518-4
בנימין זאב הרצל - בהקשר לצינונו - 80790					

חלקת גדולי האומה

צילומים: מרכז הרצל

מכניסים לזיכרון הקולקטיבי. נאמר שהכרוננו על המקום כהר הזיכרון הלאומי, מה נחשב כזיכרון ממלכתי? האם השואה היא חלק מהזיכרון הממלכתי שלי? הרי זה לא אירוע ישראלי אלא יהודי. האם צריך לזכור את חנה סנש וחבריה שנהרגו בכלל במסגרת הצבא הבריטי? ומה עם הלוחמים היהודים בצבא הארום והצבא הפולני במלחמת העולם השנייה? החר כאתר זיכרון ממלכתי נקבע כבר בשנות ה-50, אבל השאלה מה נכלל בהגדרת הזיכרון הממלכתי עדיין רלוונטית."

"אחת הדוגמאות האחרונות היא האנדרטה לחללי פעולות האיבה. עד סוף שנות ה-90 היה יום הזיכרון לחללי צה"ל מוקדש לכל אותם שנפלו על משמרת המולדת. עם התגברות הטרור החלה תביעה לגיטימית ממשפחות האזרחים חללי הטרור לייצוג הולם בזיכרון הלאומי, ואכן ב-1998 הוקם מתחם זיכרון לחללי הטרור, ויום הזיכרון הורחב ליום הזיכרון לחללי מערכות ישראל ופעולות האיבה. היופי כאן הוא המעגל שנוצר - אנחנו מוסיפים את הדברים שנרצה שיכללו בזיכרון הקולקטיבי, ומייצגים אותם בהרצל. עצם הייצוג בהרצל מוכיח את חזרה הזיכרון הלאומי. ההר הוא בעצם כלי להבניית הזיכרון."

<< 2003 השביל המחבר

יד ושם הוכרז כגוף רשמי של מדינת ישראל ב-1953. הוא נבנה בחלקו הדרומי של הר הרצל וכבר מההתחלה דיברו על הקשר והקרבה בין שני המוסדות הללו. "לא הייתה מודעות או איזו כוונה לתכנן את הכל יחד", אומר פרופ' בר, "זה יצא ככה בצורה אקראית, אבל אני כן מוצא במסמכים שמקימי יד ושם מעוניינים להסתמך על הקדושה, התהילה והחשיבות של קבר הרצל כאשר מקימים את חוליות הזיכרון האחרות. בוודאי לא הייתה תפיסה אריכלית הוליסטית שאומרת - 'בואו נסתכל על האזור הזה יחד ונחליט איך הוא יראה בעוד 50-60 שנה'. כל חלקה כזאת תוכננה בנפרד על ידי אדריכל אחר."

עד לפני כמה שנים לא היה קשר בין יד ושם להר הרצל, ולמען האמת הם מפנים את גבם זה לזה, ובעבר אפילו הייתה גדר שהפרידה בין האתרים ולא אפשרה מעבר ביניהם. "צריך להבין שיש פה אמירה", מוסיף <

בעצמות המתים אלא ביהודים חיים, מה שלא היה מדויק כי היו כבר יוצאים מהכלל כמו למשל הברון רוטשילד שנקבר בזיכרון יעקב ב-54' וצנחני היישוב חנה סנש, חביבה רייק ורפאל רייס שנקברו בחלקת צנחני היישוב ושנפלו באירופה בתחילת שנות ה-50. הכל השתנה כשגן גוריון פרש, ולוי אשכול דאג להעלות את עצמותיו של מנהיג בית"ר בשיטה שלו: ממשלת ישראל אמרה כן, אבל מי שארגן את כל מסע הלווייה הייתה הנועת החירות. אשכול עצמו בדיוק היה בכיקור מדיני בצרפת ולא היה בטקס, אבל הנשיא שז"ר נוכח. מהלך אשכולי קלאסי."

למרבח האירוניה, ואולי הצדק ההיסטורי, למעט ראשי ההסתדרות הציונית, ז'בוטינסקי ואשתו הם היחידים שנקברו בראש ההר בסמוך להרצל.

<< 1998 האנדרטה לחללי פעולות האיבה

"הר הרצל הולך ומתפתח, והופך עם השנים למייצג הזיכרון הלאומי. זה קורה לאט", אומר אביב וישקובסקי, מורה דרך המתמחה בדרכי ההר שכותב גם דוקטורט בנושא. "בהתחלה היה רק הרצל, ואז נוסף לו בית הקברות הצבאי, אחר כך פנתאון מנהיגי האומה, ובמהלך השנים היה אך טבעי להוסיף גם אנדרטאות שמציינות אירועים משמעותיים בזיכרון הלאומי. יש אנדרטה לגבורת הלחימה בנאצים, אנדרטה לנעדרים. יש התפתחות. השאלה היא מה אנחנו

פרופ' מעוז עזריהו:
"הלווייה של יצחק רבין והעלייה ההמונית לרגל לקברו, הקפיצה את מעמד ההר כאתר זיכרון לאומי ומיצבה את מעמדו המיוחד בקולקטיב הישראלי בדור האחרון"

צילום: ארנון גולן

"המצבות בחלקה מאוד פשוטות, בלוק שיש שחור בגודל אחיד, וכתובות עליהן רק שם הקבור במקום ושנות חייו. זאת גדולת הצמצום, להבדיל מבית קברות רגיל שבו לא פעם ככל שהארם קטן יותר כך המצבה שלו גדולה יותר."

"יש כמה יוצאים מהכלל", מוסיף עזריהו, "הראשון הוא טדי קולק, שכידוע לא כיהן באף אחד מהתפקידים הממלכתיים אבל הוחרג כפי שמצויין בחלטת הממשלה לאחר מותו: 'בשם פועלו הייחודי למען כירת ישראל, האיש אשר איחד את העיר, הרחיב את גבולותיה ונבנה את מוסדותיה'. יוצא מן הכלל נוסף הוא יצחק רבין. הנסיבות המיוחדות של מותו באות לידי ביטוי גם בנוף החלקה, והמצבה שלו שונה משאר המצבות. לדעתי ההלווייה של רבין והעלייה ההמונית לרגל לקברו, הקפיצה את מעמד ההר כאתר זיכרון לאומי ומיצבה את מעמדו המיוחד בקולקטיב הישראלי בדור האחרון."

"למרבח הפלא, רוב גדולי האומה העדיפו להיקבר במקומות אחרים. בן גוריון כשרה בוקר, חיים ויצמן במכון ויצמן ברחובות, בגין ליד קברם של עולי הגרדום בהר הזיתים וכך הלאה. יש אדם אחד שיכול לבחור אם להיקבר בבוא היום בחלקת מנהיגי הציונות או חלקת גדולי האומה - זהו אברהם בורג, שהיה גם יו"ר הכנסת וגם יו"ר הסוכנות. "מי לא נקבר שם?" שואל עזריהו רטורית, "שופטי בית המשפט העליון. לדעתי, כי בשנות החמישים כשנקבע הנוהל הם לא היו חשובים מספיק. מי התייחס אליהם בכלל באותם שנים? היום הרי אי אפשר לזוז סנטימטר בלעדיהם, אבל אין מה לעשות - כשנקבעת מסורת היא חזקה וקשה מאד לשנות אותה."

<< 1964 קבורת ז'בוטינסקי

זאב ז'בוטינסקי, מנהיג הרוויזיוניסטים, נפטר בפתאומיות בארה"ב ב-1940. בצוואתו ביקש להיקבר בארץ ישראל, אבל רק ביוזמת ממשלת ישראל העתידית, מה שלא ממש התאים לבן גוריון. "הצוואה של ז'בוטינסקי הייתה מאד ברורה", אומר פרופ' עזריהו, "רק ממשלת ישראל תעלה את עצמותיו. בן גוריון שגא אותו ולא פעל בנדרון עד כדי כך שהנשיא בן צבי, שהיה יהודי הרבה יותר רחום, כתב לו ב-56' להפסיק עם זה ושהגיע הזמן להעלות את ז'בוטינסקי. בן גוריון סרב וענה שלמדינת ישראל אין צורך

25.38x28.72	5/5	עמוד 8	מקור ראשון - מוספים מיוחדים	12/2019	71237521-8
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

צילומים: מרכז הרצל

וישקובסקי נקודת מבט רעיונית להפרדה בשטח, "האם אנחנו כאן בגלל השואה, או מתוקף זכותנו הטבעית וההיסטורית? האם רצוי ליצור שביל מחבר בין שואה לתקומה, או שזהו דבר שמתפתח עם הזמן בשל שינויים בחינוך, בחברה ובמגמות הזיכרון. יש דברים שעם הזמן אנחנו מתכללים לזיכרון אחד. לדוגמא, אנחנו רגילים לחשוב שעזרא ונחמיה הלכו יחד יד ביד, אבל מדובר בשלוש עליות שונות כשעשרות שנים הבדילו בין כל אחת מהן".

גם בין שואה לתקומה היה בעבר הבדל עצום, בין הצבר הישראלי למי שהגיע מהשואה. היום אנחנו קוראים לכולם 'דור המייסדים'. אנחנו מבינים ששואה ותקומה הם שני אירועים שהיסטוריה שייכים לאותה תנועה. מצד אחד זכותנו ההיסטורית, ומצד שני השואה שסייעה לאו"ם לאפשר לנו להקים את המדינה גם בשביל לדאוג לפליטים היהודים באירופה. יש פה מגמה פנימית להקים את המדינה שפוגשת את האישור של אומות העולם. אין ספק שעם השנים נוצרה הבנה שיש לשתף פעולה בין כל גורמים על ההר, והיום הוא נראה כמכלול אחד. בקרוב תצא מפה אחודה של כל האתרים סביב ההר, כדי שהתייר יוכל להכיר אותו כמכלול".

ואכן, בתחילת שנות האלפיים יוזם משה אורן ממשרד הביטחון שביל המחבר את יד ושם עם הר הרצל ובונה, בעזרת מועצת תנועות הנוער שפרצו את השביל בעבודת כפיים, דרך המובילה מבקעת הקהילות ביד ושם לאנדרטת 'נצר אחרון' במעלה הר הרצל. "הרעיון של משרד הביטחון לחבר שואה לתקומה לא התקבל יפה ביד ושם", אומר פרופ' עזריהו, "הם ממש התנגדו ולא הסכימו שיקראו לשביל בשם המתבקש 'שביל התקומה' ולכן קראו לשביל בשם הפשוט והפואטי 'השביל המחבר'. השביל מקשר בין סוף המלחמה ב-1945 לתקומת המדינה ב-1948. משרד הביטחון הוסיף ושכלל את החלק שלו עם סיפורי התקומה, וככל שעולים במעלה השביל חווים המבקרים את ההיסטוריה על ידי עמודים שעליהם טקסטים וסיפורים מהתקופה. בסוף השביל מגיעים לאנדרטת 'נצר אחרון' המוקדשת לניצולי השואה שהגיעו לארץ, נשלחו מיד לשדות הקרב של תש"ח, נהרגו ולא השאירו אחריהם דבר. ביחד הופך הקומפלקס הזה

המדשאה בכניסה להר ופסל המנורה של האמן בן-ציון צפוני

לליבה הפועמת של סיפור התקומה".

<< 2014 היכל הזיכרון הממלכתי

"הרעיון מראשית שנות ה-50", אומר וישקובסקי, "היה לעשות היכל גבורה, מקום שיוכר ויזכיר את כולם. ועדיין, הרי לא כל החללים קבורים בהר הרצל, ואם עורכים את הטקס הממלכתי לנופלי מלחמת יום הכיפורים יש הרבה משפחות שיקריהן לא קבורים פה, והן שואלות את עצמן היכן מקומנו ומה יהיה שלנו לטקס כזה. זהו הפער שהיכל הזיכרון סוגר. היום, כשאנחנו עושים טקסים למלחמות או אירועים מרכזיים אחרים, אנחנו יודעים שכל החיילים שזוכרו באותו היום מונצחים כאן באותו המקום, ואז כולם מרגישים שייכים באופן שוויוני. יתרה מכך, ההיכל נותן מענה של 'זכור את כולם' פיזי של ממש - בכל יום נרלקים נרות אלקטרוניים לנופלים באותו תאריך, והם מוצגים בשם ותמונתם על גבי שניס'עשר עמודי זיכרון. בשעה אחת עשרה בריוק מדי יום מתקיים טקס צנאי מלא שבו מוקראים שמות כל החיילים שנפלו באותו יום, עליידי חיילים בסדרה. תמונת ההנצחה הושלמה. היכל הזיכרון משלב בין הזיכרון הקולקטיבי שבדרך כלל עוסקים בו המחנכים שמתייחסים למלחמות ולאירועים כלליים, לבין

צילום: באדיבות המצלום

אבי וישקובסקי:

"אם במהלך סיור בהר אתם רואים משפחה יושבת ליד קבר - עצרו, גשו ושאלו על סיפורן האישי. זה מאוד חשוב למשפחות. כל אדם שקבור שם מסתיר מתחת למצבה סיפור חיים שלם שראוי לזכור"

הזיכרון הפרטי של כל משפחה ומשפחה שיכולה להתייחד עם זכר יקירה".

הווה - ההר של כולם

עם השנים ובמיוחד לאחרונה, הפך ההר לאתר עליה לרגל לא רק למשפחות השכולות אלא גם לתלמידים, חיילים ותיירים. ההתפתחות החינוכית סביבו הולכת וגדלה, בוודאי אל מול בתי קברות אחרים בארץ שגם בהם ראוי לסייר.

"רבים באים להר הזיכרון הלאומי שלנו", אומר וישקובסקי, "ואפשר לחלקם לשני סוגים עיקריים - המסיירים והמבקרים. המסיירים באים כתיירים לזיכרון הקולקטיבי, לכבוד ולהוקיר ברמה הכללית. הם לא באים לבכות אלא להתרגש. מולם נמצאים כאן המבקרים, בני המשפחות והחברים שבאים לפקוד את קבר יקירם. להם פחות אכפת מהזיכרון הקולקטיבי, הם באים קודם כל לזכור את מי ששילם את המחיר הכבד ביותר וחסר בחייהם מדי יום. ראוי שהמסיירים יכבדו ויוקירו את המבקרים, כלומר אם במהלך סיור אתם רואים משפחה או אדם יושבים ליד קבר - עצרו, גשו ושאלו על סיפורן האישי. זה מאוד חשוב למשפחות. כל אדם שקבור שם מסתיר מתחת למצבה האחידה סיפור חיים שלם שראוי לזכור ולספר".

מסכמת סיגלית בצלאל, אמה של סגן הילה בצלאל ז"ל, שנהרגה באסון קריסת גשר התאורה בהר הרצל, והאחראית על ההר מטעם ההסתדרות הציונית העולמית: "משימת שימור ייחודו של ההר, ובמרכזו הכיפה הציונית, כמקום מאחד ומעורר השראה, היא עבור כולנו, וכמובן עבורי באופן אישי - משימת חיים".

מתוך אירועי יום הרצל, המתקיימים בהר מדי שנה